

A felvilágosodás korának magyar irodalma

Katona József

– életrajz és értelmezés –

[<http://www.kiad.hu> – „Elemzések” menü]

Labádi Gergely

SZTE BTK Klasszikus Magyar Irodalom Tsz.

labadig@primus.arts.u-szeged.hu

Szeged, 2008. december 9.

Bevezetés: utóélet

- Bánk bán: megszólíthatatlanság

Nemzeti dráma

- recepció korai időszaka:
1833. könnyebben értelmezhető szerepek (Petur, Tiborc)
- 1839, 1845: érdekegyesítés, idegen és nem törvényes utalom:
politikai jelentőség
- 1848. márc. 15. felemás: 1. felvonás után félbe marad (Hunyadi László, Marseillaise,, Rákóczi-induló, Nemzeti dal) l. még Petőfi Bánk-versét (1848. máj.)

Életrajz

- 1791. Kecskemét, apja takács, több alacsonyabb rangú városi hivatalt is viselt (hajdú, raktáros stb.)
- 1802. Pest, piarista gimnázium. (Az apa gyermekeit az iskoláztatás révén magasabb társadalmi ranghoz akarta juttatni, Pesten lehetősége nyílt fiának a német nyelvet is elsajátítani.)
- 1810-ig hol Pesten, hol Kecskeméten, hol Szegeden tanul – a család anyagi helyzetének változásai
- 1810–1815 között Katona elvégezte a pesti jogi kart
- 1812. január 20. színészi szerződés (már 1808-ban támogató)
- 1815–1820 között Pesten segédügyvéd
- 1820. önálló ügyvédi irodát, de még ebben az évben elnyeri a kecskeméti alügyészséget
- 1826. főügyész, a város harmadik embere
- 1830. meghal

Életrajz / irodalmi pálya

- Bánk bán második kidolgozása költözik Kecskemétre: eleve szoros szálak (nyarak, principálisa, történelmi ambíciói)

Irodalmi pálya

- 1810-es évek, Pest-Buda: nyelvújítási harc (pesti triász, Horvát István); folyóiratok (EM, MM); 1807–1815. állandó színtársulat
- Katona a színtársulat munkájában vesz részt,
- Katona rendszeresen jár a Nemzeti Múzeumba
- Bárány Boldizsár (Berzsenyi, Dukai) – líra
- Mindezek ellenére Katona majdnem teljesen kimarad kora irodalmi életéből.
- Majdnem: Bánkról néhány elítélő kritika, a színházzal foglalkozó tanulmánya hatást gyakorolt Kölcseyre is
- 1811–1814. drámaírói munkássága (fordítás, átdolgozás, eredeti) nagyobb része ekkor születik

Irodalmi pálya

- 1811. fordítások
német szerzők (Kotzebue, Iffland) Pl. a *Szegény lantos*, *Örökség*, *Az üstökös*. – színházi igények, előadás, jó részükről nincs kézirat
- 1812. átdolgozások
más műfajú szövegeket, sokadrangú, névtelen lovagregényeket dolgoz át (*A borzasztó torony, vagyis a gonosz talált gyermek*, *Monostori Veronka*, *Luca széke*) – Végzetes jellemek, nagyon gonosz intrikusok, tipikus félreértés-drámák
- 1813–1814 folyamán születnek meg első eredeti és történeti témájú darabjai. Forrásai részint szépirodalmi művek, részint pedig történelmi munkák.
 - 1) *Aubigny Clementia* (1813), amelyet 1819-től *Hédervári Cecília* címen, tehát megmagyarosítva a történetet, többször játszanak Magyarországon.
 - 2) *Ziska, a Táboriták vezére* (1813).
 - 3) *Jeruzsálem pusztulása* (1814)

Irodalmi pálya

A Bán bán keletkezése

- 1814. EM, Döbrentei Gábor: Eredetiség és jutalomtétel
- Kolozsvár, színház, 1000 forint
- történeti tárgyú dráma
- eredetiség: neoklasszicista (szabályok preformáló ereje), nemzeti eredetiség, drámairodalom jelentősége
- 1815. júl. 30-ig elkészül Bb1
- Bb1-ről nincs adat, hogy eljutott volna (Bb2 jelentősen eltér)

A Bán bán átdolgozása

- 1815. július 30. és 1819. július 2. között Bb2
- 1816. Udvarhelyi Miklósnak történő felolvasás (1833. előadás)
- Bárány Boldizsár: Rosta
- 1819. székesfehérvári társulat pesti vendégjátéka (kiadás)

Irodalmi pálya

Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?

- 1821. sokan ismerik – kedvezőtlen fogadtatás
 - 1) állandó színház hiánya, a színészek bizonytalan sorsa és a kedvezőtlen társadalmi megítélés;
 - 2) nemzeti dicsekedés: nem a kidolgozásra, a drámára figyel, hanem a szólamokra, hazafias monológok kellenek;
 - 3) nyomtatásbeli szükség: ti. a nyomdász nem szívesen ad ki darabot, amit nem játszanak (l. színház hiánya);
 - 4) cenzúra: minden drámát a jelen szempontjából ítél meg (történelmi drámát megöli – „Én vagyok Bánk, én Felicián!”)
 - 5) a recenzió nemléte (túlságosan személyeskedő);
 - 6) a jutalom hiánya

Bánk bán-értelmezések

Szövegértelmezés

- 1) Gyulai Pál: Bánk alapvető tulajdonsága királyhűsége, ezért szükségszerű bukása, mert önmaga erkölcsi identitását támadja meg
- 2) Arany János: máig érvényes figurahierarchia, pszichológiai elemzés – Bánk a világ ellen támad
„[Bánk] csak azon meggyőződésében volt képes a vértettet elkövetni, hogy a királyné teljes mértékig részese a Melindán esett gyaláztatnak, e hitben teljes mértékig részese a Melindán esett gyaláztatnak, e hitben tette magát magát önbírájává, s ebben áll tragikai fellázadása a létező világrend, a törvény, a társadalom ellen.”
- 3) Sándor Iván (1993)
 - a) Bánk bán személyiségének összetettségét hangsúlyozza (szerelem, hazaféltés, felelősségtudat, királyhűség, szociális érzékenység – identitásvesztés)
 - b) A sötét, mint létszintér: konkrét, metaforikus
 - c) Magyar és idegen: összetett nemzetiségi problematika

Bánk bán-értelmezések

Szövegértelmezés

- 4) Csetri Lajos
történelmi dráma: az események ábrázolása történelmileg a lehetőségig hű
→ Tiborc alakjának értelmezése kerül új fénybe:
 jobbágy jelentése (XIII. század)
 Gertrudis és Bánk egyik dialógusából kiderül, hogy Tiborc egy
 meráni miatt lett földönfutó

Szakirodalom

Csetri Lajos: Amathus. Válogatott tanulmányok. Második kötet. Budapest: L'Harmattan, 2007: 120–127.

Horváth János: Katona József. Játékszíni és drámairodalmi előzmények. Katona drámaíró kortársai. Budapest, 1936.

Sándor Iván: Vég semmiség. A százhetven éve fel nem fedezett Bánk bán. Pécs: Jelenkor, 1993.

Waldapfel József: Katona József. Budapest: Franklin-Társulat, é.n. [1942]

Katona József: Bánk bán. S.a.r. Orosz László. Budapest: Akadémiai, 1983.

Katona József: Bánk bán. S.a.r. Kerényi Ferenc. Budapest: Ikon, 1997.